

Podział ziemi wspólnej

WŁODZIMIERZ ZGLIŃSKI

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa
Polska Akademia Nauk
w.zglin@twarda.pan.pl

Prywatyzacja i restrukturyzacja państwowego rolnictwa okazała się procesem trudnym i złożonym, z szerokimi reperkusjami politycznymi, społecznymi, ekonomicznymi i przestrzennymi

Państwowe Gospodarstwa Rolne, w skrócie PGR, utworzono w 1949 roku jako socjalistyczną formę zagospodarowania przedwojennych majątków ziemskich. Wraz z początkiem gospodarki rynkowej w Polsce okazało się, że większość z nich – pomimo znacznych państwowych dotacji i subwencji – nie jest w stanie na siebie zarobić z powodu zbyt małej wydajności pracy i zbyt dużych świadczeń socjalnych dla ich pracowników. Dlatego w 1991 roku, odgórnym aktem prawnym (ustawa Sejmu z 19.10.1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami Skarbu Państwa), PGR-y zostały zlikwidowane, a ich mienie przekazane Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (AWRSP) – obecnie Agencja Nieruchomości Rolnych (ANR) – w celu restrukturyzacji i sprywatyzowania.

Decyzja o likwidacji gospodarstw państwowych nie dopuszczała jednak drogi przemian ewolucyjnych; miała charakter doktrynalno-polityczny. PGR-y sprywatyzowano na siłę. Arbitralnie przesądzono, że gospodarstwa te w dotychczasowej formie ekonomiczno-organizacyjnej, bez dotacji państwa, nawet po drobnych zabiegach restrukturyzacyjnych nie byłyby zdolne do przetrwania w nowych realiach gospodarki rynkowej.

Zapomniani ludzie

Decyzją o likwidacji objęto 1666 gospodarstw państwowych, około 30% prywatyzowanych przedsiębiorstw w Polsce, zajmujących prawie piątą część użytków rolnych kraju (3,8 mln ha, a więc obszar znacznie większy od powierzchni rolnej Belgii i Luksemburga – 1,5 mln ha, Holandii – 2 mln ha czy Danii – 2,7 mln ha), nie zawsze kierując się racjonalnymi przesłankami. Doprowadzono do żywiołowych procesów upadłościowych, dewastacji majątku, olbrzymiego zadłużenia, wzrostu ilości gruntów odłogowanych, ograniczenia produkcji. Przekształcenia restrukturyzacyjno-własnościowe sektora państwowego

rolnictwa pociągnęły za sobą niekorzystne skutki społeczne: drastyczną redukcję zatrudnienia i związane z nią bezrobocie strukturalne, pauperyzację i marginalizację społeczną, która objęła 475 tys. pracowników byłych PGR-ów (w 1989 r.), a wraz z ich rodzinami około dwumilionową grupę społeczną, żyjącą w 333 tys. mieszkań (8,6% mieszkań na wsi) w 6 tys. miejscowości.

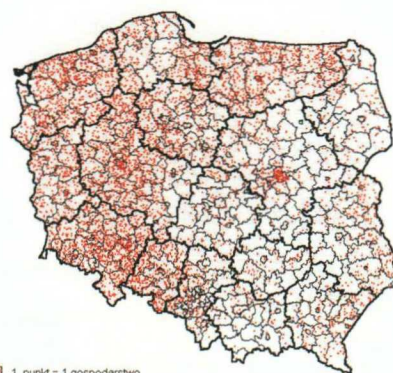
W okresie 15 lat transformacji rolnictwa państwowego w sposób trwały rozdysponowano łącznie 1915,8 tys. ha, czyli 40,6% gruntów przejętych przez AWRSP/ANR. Z tej liczby sprzedano 1586,3 tys. ha (33,7% przejętych gruntów), a resztę wniesiono aportem do spółek Skarbu Państwa, bądź nieodpłatnie przekazano m.in. Lasom Państwowym, gminom i Kościołom. W zasobach ANR pozostaje nadal 2799,5 tys. ha, z których 2207,7 tys. ha, czyli większość, wdzierżawiono. Do dalszego rozdysponowania pozostaje 446 tys. ha gruntów.

Transformacja PGR-ów, nie uwzględniająca uwarunkowań regionalnych, ukazała brak pomysłu na zmianę struktury polskiego rolnictwa, gdyż ukierunkowana była głównie na przemianę własnościowe – głównie prywatyzację – a nie na kształtowanie racjonalnej struktury agrarnej. Nieruchomości rolne byłych PGR nie przeszły w całości, jak pierwotnie oczekiwano, do chłopskich gospodarstw rodzinnych – ani przez wykup państwowej ziemi, ani przez nowe osadnictwo z terenów południowej i centralnej Polski, ani przez długotrwałą dzierżawę – lecz w znacznej większości stworzyły nowy podmiot w strukturze agrarnej: prywatne wielkoobszarowe gospodarstwa rolne.

Powrót gigantów

W wyniku sprzedaży, a zwłaszcza dzierżawy, ponad 1,5 mln ha gruntów państwowych o areałach do 100 ha,

Włodzimierz Zgliński

Rozmieszczenie wielkoobszarowych gospodarstw rolnych w Polsce (wg miejsca)

1 punkt = 1 gospodarstwo

Likwidacja PGR-ów doprowadziła w wielu miejscach do dewastacji majątku i bezrobocia strukturalnego. Część popegeerowskich obszarów rolnych do dziś leży odłogiem

około 312 tys. rolników indywidualnych miało możliwość powiększenia swoich gospodarstw średnio o około 4,9 ha. Natomiast sprzedaż i dzierżawa nieruchomości powyżej 100 ha o łącznym areale 1,9 mln ha zapoczątkowała działalność 5246 gospodarstw należących do osób fizycznych i prawnych. Ich przeciętna powierzchnia wynosiła około 368 ha, lecz było 270 gospodarstw o areale powyżej 1000 ha i 1020 gospodarstw o areale powyżej 500 ha. Tak więc powstałe z PGR-ów prywatne gospodarstwa wielkoobszarowe stały się nowym, istotnym elementem w strukturze polskiego rolnictwa. Proces ten przyczynił się do zbliżenia struktury gospodarstw rolnych polskiego rolnictwa do struktur gospodarstw w Unii Europejskiej, w których duże gospodarstwa wielkoobszarowe mają znaczący udział.

Obszary popegeerowskie ze względu na swoją specyfikę wyróżnione zostały w wielu dokumentach rządowych jako wymagające odmiennej, szczególnej koncepcji rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Taki zapis figuruje między innymi w kolejnych projektach *Narodowej strategii rozwoju regionalnego, Spójnej polityce strukturalnej rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa,*

jak i *Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*. Podkreśla się w tych dokumentach, że są to regiony o dominacji wielkoobszarowych gospodarstw rolnych, wymagających pilnego uporządkowania kwestii własnościowych oraz sformułowania koncepcji rozwoju rolnictwa. Nieuporządkowane kwestie własności gruntów, umowy dzierżawne nie obligujące do zachowania równowagi ekologicznej, niedoinwestowanie gospodarstw wielkoobszarowych, rozpowszechniona monokultura zbożowa – wszystko to prowadzi do degradacji terenów rolniczych. Należy zadbać o to, by skutki społeczne i przestrzenne transformacji nie doprowadziły do kryzysu i zaprzepaszczenia szansy na rozwój tych obszarów wiejskich. ■

Chcesz wiedzieć więcej?

Dzun W. (2005). *Państwowe gospodarstwa rolne w procesie przemian systemowych w Polsce*. Warszawa: IRWiR PAN.

Zgliński W. (2004). Rola gospodarstw wielkoobszarowych i ich rozmieszczenie przestrzenne. W: *Wieś polska w świetle wyników NSP 2002 r. i PSR 2002 r. (aspekty społeczne, ekonomiczne i przestrzenne)*. *Biuletyn KPZK PAN*, 213, 66–97.